

บทบาทของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชต่อชาวจังหวัดระยอง

The Role of Narratives of King Taksin the Great Towards People in Rayong Province

นุชลักษณ์ เจริญวัย*

Nuchalak Jareanwai

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
Master of Arts Program in Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University

พยุ่งพร ศรีจันทวงษ์**

Payungporn Srichanthawong

สุรธัชกุล นุ่นภูบาล***

Suratadchanukoon Nunphooban

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ประเทศไทย
Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University, Thailand

E-mail: Nuchalak1327@gmail.com

Received: December 20, 2024

Revised: January 06, 2025

Accepted: January 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทบาทของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีต่อชาวจังหวัดระยอง เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลจากสื่อสังคมออนไลน์และภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ปราชญ์ท้องถิ่น พระสงฆ์ นักวิชาการทางวัฒนธรรม และชาวบ้านจากชุมชนวัดลุ่มมหาชัยชุมพล ตำบลท่าประดู่ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง จำนวน ๑๐ คน และสังเกตแบบมีส่วนร่วมในประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วิเคราะห์และตีความโดยใช้แนวคิดเรื่องเล่า (Narratives) และทฤษฎีบทบาทหน้าที่ทางคติชนวิทยา (Theories of Folklore) ผลการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นเรื่องเล่าที่เชื่อมโยง

* นางสาวนุชลักษณ์ เจริญวัย Miss Nuchalak Jareanwai นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย Master of Arts Program in Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University

** ผศ.ดร.พยุ่งพร ศรีจันทวงษ์ Asst.Prof. Dr.Payungporn Srichanthawong

*** ผศ.ดร.สุรธัชกุล นุ่นภูบาล Asst.Prof. Dr.Suratadchanukoon Nunphooban

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University.

ประวัติศาสตร์ชาติ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ชาวจังหวัดระยองมีความเชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมาพักทัพที่บริเวณวัดลุ่มมหาชัยชุมพล ทรงผูกช้างศึกประจำพระองค์ ชื่อ“พังคีร์บุญชร” และเรียกประชุมพ่อเมืองและราษฎรชาวระยอง ประกาศเจตจำนงในการกอบกู้เอกราชคืนจากพม่า ชาวระยองพร้อมใจให้สมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นผู้นำทัพ แล้วบุกเมืองจันทบุรี ทำการรวบรวมพลกรีธาทัพทางเรือทางทะเลกอบกู้กรุงศรีอยุธยา จากเรื่องเล่าดังกล่าวนี้มีบทบาทต่อชาวจังหวัดระยอง จำแนกได้ ๖ ประการ คือ (๑) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ (๒) เสริมสร้างอัตลักษณ์ชุมชนและจังหวัดระยอง (๓) สร้างประเพณีสร้างสรรค์ (๔) สร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ ความรักชาติ และความสามัคคี (๕) สร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ และ (๖) สร้างแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้

คำสำคัญ: เรื่องเล่า; สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช; บทบาทหน้าที่

Abstract

This academic article aims to present the role of the narrative of King Taksin the Great towards the people of Rayong Province. The data was collected from documents, field data, and social media through interviews with local scholars, monks, cultural academics, and villagers from the Wat Lum Mahachai Chumphon community in Tha Pradu Sub-district, Mueang Rayong District, Rayong Province, totaling 10 informants. The participatory observation was implemented in traditions, rituals, and beliefs related to King Taksin the Great. The analysis and interpretation were conducted using the concept of narratives and the theories of functional roles in folklore” The study revealed that the narratives about King Taksin the Great are connected with national history and local history. The people of Rayong Province believe that King Taksin the Great camped at the area of Wat Lum Mahachai Chumphon, where he tethered his royal elephant named ‘Pangkhiri Banchorn’ while stating his intention among the meeting with the local leaders and residents of Rayong to reclaim independence from the Burmese. The people of Rayong united in support of King Taksin as their military leader, launching an attack on Chanthaburi, gathering troops to recover Ayutthaya by sea. From these narratives, there are six roles identified for the people of Rayong: (1) being a mental anchor (2) creating community and provincial identity; (3) fostering creative traditions; (4) promoting historical consciousness, patriotism, and unity; (5) forming ethnic consciousness; and (6) developing tourist attractions and learning centers.

Keywords: Narratives; King Taksin the Great; Roles and Responsibility

บทนำ

เรื่องเล่า หมายถึง เหตุการณ์ที่ผู้เล่าเรียบเรียงเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ ความคิดและจินตนาการของบุคคล มีวิธีการเล่าเรื่องที่หลากหลาย เช่น การเล่าเรื่องแบบมุขปาฐะหรือเล่าแบบปากต่อปาก และการเล่าเรื่องแบบบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรมีการจัดลำดับเรื่องเป็นตอนต้น ตอนกลาง และตอนท้ายหรือตอนจบ การเล่าเรื่องแต่ละเรื่องมักแฝงวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ที่ผู้เล่าต้องการถ่ายทอดสู่ผู้อ่านหรือผู้ฟัง การเล่าเรื่องเป็นที่นิยมกันในวงกว้างขวาง และแพร่หลายในทุกชนชั้นทุกสังคม ด้วยเหตุที่การเล่าเรื่องเป็นกิจกรรมทางสังคม จึงทำให้เกิดแรงกระตุ้นในการเล่าเรื่องและความต้องการที่จะฟัง ดังนั้นเรื่องเล่าต่าง ๆ จึงยังคงอยู่ในสังคมมนุษย์วิวัฒนาการของวัฒนธรรม^๑

เรื่องเล่ามีบทบาทหลากหลายและถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบสร้างอัตลักษณ์โดยเฉพาะบทบาทของการสืบหาบรรพบุรุษหรือประวัติศาสตร์ของชุมชน การศึกษาเรื่องเล่าที่มีบทบาทต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนจึงต้องคำนึงถึง

ประเด็นต่าง ๆ ซึ่งเรื่องเล่าถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่มีย้อนอดีตเพื่อพยายามรื้อฟื้นความทรงจำ การประกอบสร้างอัตลักษณ์ของคนรวมทั้งชุมชนนั้นย่อมมีประเด็น “การเมืองเรื่องอัตลักษณ์” เข้ามาเกี่ยวข้อง การเล่าเรื่องมีกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ผู้เล่าไม่อาจหลีกเลี่ยงการตีความ หรือ ตัด ต่อกำเติมเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ เรื่องเล่าไม่ได้เป็นเพียงการปะติดปะต่อเหตุการณ์ แต่ต้องมีการเรียงลำดับเรื่องรวมถึงการตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ได้ซ่อนจุดหมายหรืออุดมการณ์บางอย่างเอาไว้ และเรื่องเล่าในฐานะที่เป็นวรรณกรรมไม่อาจหลีกเลี่ยงความเป็นอัตวิสัยได้ ฉะนั้น มุมมองของผู้เล่าหรือเรื่องเล่าแต่ละสำนวนย่อมแฝงนัยแห่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างฝ่ายต่าง ๆ^๒ นอกจากนั้นเรื่องเล่ายังเป็นองค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรม กล่าวคือเรื่องเล่าเป็นส่วนที่เป็นนามธรรมในขณะที่พิธีกรรมเป็นส่วนที่เป็นรูปธรรมเพื่อสร้างคำอธิบายและเหตุผลในการประกอบพิธีนั้น ๆ^๓ เช่นเดียวกันกับเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช บุรพคุณที่ีมีความสำคัญยิ่งต่อประวัติศาสตร์ชาติไทย วิถีกรรมการกอบกู้เอกราชและการสถาปนากรุงธนบุรีแทนกรุงศรีอยุธยาที่ล่มสลายภายในระยะเวลาอันสั้นนั้น เป็นเรื่องราวที่ประทับใจแก่คนไทยคนไทยและชาวต่างชาติ เรื่องราวของพระองค์ปรากฏอยู่ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ พงศาวดาร

^๑ เสาวลักษณ์ อนันตสานต์, การวิเคราะห์บทบาทที่เป็นแบบฉบับสากลของตัวเอกในวรรณกรรมเรื่องเล่าพื้นบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^๒ วรรณะ หนูหมื่น, หลากมิตววรรณคดีศึกษากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๑๒-๓๑๖.

^๓ ศิราพร ณ ถลาง, ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนานนิทานพื้นบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๖๕.

จดหมายเหตุ บันทึกชาวต่างชาติ ฯลฯ เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีความหลากหลาย ในมิติ ทั้งทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นบ้าน และความเชื่อของประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัด ระยอง เป็นหนึ่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทำให้มีเรื่องเล่า และตำนานเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่จังหวัด ระยองอย่างแพร่หลาย โดยเรื่องเล่าจะเน้นถึงการเสด็จมาประทับแรม ความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว การรวบรวม กำลังพลในช่วงก่อนที่จะกอบกู้เอกราชคืนจากพม่า โดยมาประทับแรมที่วัดลุ่มมหาชัยชุมพล หรือวัดลุ่ม ส่องผลให้วัดลุ่มกลายเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และพื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรม ศักดิ์สิทธิ์ ประชาชนจำนวนมากมาสักการะ เพื่อขอพรและแสดงความเคารพต่อพระองค์ นอกจากนี้ ยังมีพื้นที่อื่น ๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในจังหวัดระยอง ก็ได้ผลิตซ้ำเรื่องเล่า ออกมานำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ วัดถุมงคล หนังสือ ป้ายประวัติ และพิธีกรรม โดยอ้างอิงเรื่องเล่า จากพงศาวดารและเรื่องเล่ามุขปาฐะ^๑ เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้รับการยกย่องในฐานะวีรบุรุษ ผู้กอบกู้ชาติไทย และรัฐบาลไทยได้กำหนดให้วันที่ ๒๘ ธันวาคม ของทุกปี เป็นวัน “สมเด็จพระเจ้า ตากสินมหาราช” ส่งผลให้ชาวจังหวัดระยองมีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง ที่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชาติไทย เพื่อน้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณจึงจัดงานพิธีบวงสรวง จัดงานแสดงแสงสี เสียง และขบวนแห่ เพื่อเฉลิมฉลองความกล้าหาญและการเสียสละของพระองค์ในการกอบกู้เอกราช ในงาน “วันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและงานกาชาด จังหวัดระยอง” ในปลายเดือนธันวาคม และ จัดงานวันตรุษจีนในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ที่วัดลุ่มมหาชัยชุมพล

จากปรากฏการณ์ของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ และ พิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้า ตากสินมหาราชนั้น แสดงให้เห็นว่า “เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” ได้มีบทบาทต่อชาวจังหวัด ระยองเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ในจังหวัดระยอง ในมิติทางคติชนวิทยานั้นมีผู้ศึกษาไว้น้อยมาก ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาบทบาทของเรื่องเล่าสมเด็จ พระเจ้าตากสินมหาราชที่มีต่อชาวยะยอง คาดว่าบทความนี้จะชี้ให้เห็นคุณค่าและบทบาทของเรื่องเล่าทาง ประวัติศาสตร์และเรื่องเล่าท้องถิ่นในการรับรู้ของชาวยะยอง ต่อการสร้างตัวตนของชาวยะยอง

^๑ ณิชิตา คงทวี, “บทบาทของเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่มีต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน กรณีศึกษา ‘พระเจ้า ตากวัดเขาขุนพนมตำบลบ้านเกาะ อำเภอรพมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาภาษาไทยและภาษาไทยประยุกต์: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๖๒), หน้า ๑๙-๒๐.

เนื้อเรื่อง

ผลการศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินกับบทบาทที่มีต่อชาวจังหวัดระยอง พบว่าเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีบทบาทต่อชาวจังหวัดระยอง ๖ ประการ ดังนี้

๑. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับบทบาทการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ

ความเชื่อคือการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์ หรือสังคมมนุษย์แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับ และให้ความเคารพเกรงกลัว สิ่งเหล่านี้เรียกว่า ความเชื่อ^๕ ความเชื่อในสังคมไทยมีความหลากหลาย และความเชื่อเรื่องวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ก็เป็นอีกความเชื่อหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมาเนิ่นนาน โดยเฉพาะความเชื่อในวีรบุรุษผู้กล้าหาญ โดยเชื่อว่า ‘วีรบุรุษ’ คือคนที่อยู่ในสำนึก ความทรงจำ เป็นผู้ประกอบคุณงามความดีให้แก่ท้องถิ่นนั้น ๆ วีรบุรุษอาจเป็นบุคคลที่มีตัวตนอยู่จริง หรือเป็นบุคคลในตำนานมีหรือไม่มีตัวตนก็ได้ แต่เชื่อกันว่ามีอยู่จริง ทำให้มีการสร้างสิ่งสมมติแทนบุคคลนั้น ๆ เพื่อเคารพบูชา ระลึกถึง และอาจกลายเป็นผีประจำเมือง หรือเทพ^๖ เช่นเดียวกันกับความเชื่อในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของชาวระยอง โดยเชื่อว่า “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นผู้กอบกู้เอกราชของไทย ได้นำทัพทหารกล้าตีฝ่าวงล้อมพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยาและมาตั้งค่ายพักแรมที่วัดลุ่มมหาชัยชุมพล เพื่อเดินทางไปกอบกู้เอกราชที่เมืองจันทบุรี และยังมีความเชื่ออีกว่าหากใครได้สักการะบูชา ‘สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช’ ท่านจะช่วยปัดเป่าความทุกข์ร้อน คำขวยรำรวย การงานเจริญรุ่งเรือง การเรียนประสบความสำเร็จ เพราะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเป็นเสมือนสมเด็จพระสยามเทวาธิราชเจ้าที่คอยปกป้องรักษาแผ่นดินไทยให้มีความเจริญรุ่งเรือง และมีชัยชนะเหนืออริราชศัตรูทั้งหลาย” ด้วยเหตุผลนี้ทำให้ชาวเมืองระยองยกย่องท่านในฐานะวีรบุรุษหรือเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ และผู้มาเยือนต้องมากราบไหว้ขอพรที่ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ วัดลุ่มมหาชัยชุมพล เพื่อความเป็นสิริมงคล และเชื่อในอำนาจบารมีของพระองค์ท่านจะดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จ ดังคำให้สัมภาษณ์สรุปได้ว่า “หลวงพ่อดีจำวัดอยู่ที่นี่มากกว่า ๓๐ ปีแล้ว ก่อนทำวัตรเย็นจะจุดธูปบูชาพระเสด็จ อัญเชิญท่านไปทำวัตรเย็นพร้อมกัน แล้วก็ขอพรท่าน บอกท่านว่า กำลังทำอะไร ประสบปัญหาสิ่งใดอยู่ และอธิษฐานให้บารมีของพระองค์ท่านดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จหรือแก้ปัญหาก็เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล หลวงพ่อเชื่อว่าวัดนี้มีความรุ่งเรืองด้วยอำนาจ บารมีของพระองค์ท่าน”^๗

^๕ ธวัช ปุณโณทก, *วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๕๐.

^๖ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “สงครามอนุสาวรีย์กับรัฐไทย”, ใน *ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการณ์จิตสำนึก*, (กรุงเทพมหานคร: มติชน ๒๕๔๓), หน้า ๘๓.

^๗ สัมภาษณ์ พระโบราณพิทักษ์, เจ้าอาวาสวัดลุ่มมหาชัยชุมพล (พระอารามหลวง), วันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๖๗.

เช่นเดียวกับผู้ดูแลศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ให้สัมภาษณ์ว่า คนส่วนมากมาที่นี่เพื่อขอโชกกัน บางคนอยากถูกรางวัล บางคนมาไหว้ขอให้ธุรกิจค้าขายเจริญรุ่งเรือง มีกรณีหนึ่งที่ผมรับฟังเขามา เขาไม่ได้มีอะไร ยกมือไหว้เฉย ๆ ขอบุญบารมีจากท่านว่าวันนี้เขาไม่มีเงิน เขามีเงินเล็กน้อย เขาอยากขอให้ไม่มีเงินเปิดธุรกิจ เขาถูกรางวัล มันก็เป็นไปได้ เขาบอกว่าไม่ได้เข้ามาจุดธูป เขาก็ไหว้ด้านนอก”^๘

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า ชาวระยองเห็นว่าการเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้น เมื่อประสบปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเรียน ปัญหาเศรษฐกิจ หรือปัญหาอื่น ๆ ก็จะมาราบขอพรจากพระองค์ท่าน พระองค์ท่านเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนให้มีพลังในการดำเนินชีวิต ประกอบหน้าที่การงาน ดังข้อความที่ว่าศาสนามีหน้าที่หลักในการลดความวิตกกังวลและอารมณ์ตึงเครียดอันเกิดจากความรู้สึกไม่แน่นอนในชีวิต และความกลัวของมนุษย์ต่อความลุ่มหลงในกิจกรรมต่าง ๆ หากปล่อยให้ความกลัวและความวิตกกังวลต่อความไม่แน่นอนในชีวิตนั้นดำรงอยู่ ความรู้สึกเหล่านั้นก็อาจขัดขวางต่อการทำงานและความราบรื่นต่อเนื่องของสังคม ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงคิดค้นศาสนาหรือระบบความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่หลักในการให้ความยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้ความเข้าใจและคำอธิบายธรรมชาติรอบตัว”^๙

๒. เรื่องเล่าพระเจ้าตากกับบทบาทด้านการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ชุมชนและจังหวัดระยอง

อัตลักษณ์คือเรื่องเล่าที่บอกว่าเราคือใคร และคนอื่นบอกว่าเราคือใคร นัยของการเป็น “เรื่องเล่า” (narrative) ก็คือความไม่เป็นหนึ่งเดียวของอัตลักษณ์ อัตลักษณ์เป็นเรื่องเล่าที่แปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา และสถานที่ เล่ากับใคร เล่าอะไร และเล่าทำไม อัตลักษณ์ถึงแม้จะเป็นเรื่องที่มีโครงสร้าง มีหัวเรื่องคลุม มีคนอื่นและสังคมกำหนดว่าคุณคือใคร การมีคนอื่นระบุทำให้อัตลักษณ์มีใช้ที่เรากำหนดเองทั้งหมดแต่การมีโครงสร้างกำหนด ก็ไม่อาจกำหนดได้อย่างเบ็ดเสร็จ ดังนั้น จึงมีตัวตนตัวน้อย (minimal selves) ของเราดำรงอยู่ อัตลักษณ์ถึงแม้จะเป็นเรื่องเล่าก็เล่าในสถานที่ เวลาประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจงอันหนึ่ง สิ่งที่เล่าจึงอยู่ในบริบทของอัตลักษณ์ตลอดเวลา^{๑๐} ซึ่งสอดคล้องกับดำรงค์ ฐานดี^{๑๑} ได้กล่าวว่า มนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการด้านต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินชีวิตในสังคมเป็นไปอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคม ทำให้เกิดการหล่อหลอมให้สมาชิกในสังคมมีทัศนคติความเชื่อ ความสนใจ ความคิดสร้างสรรค์ไปในทางเดียวกัน ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

^๘ สัมภาษณ์ เอกชัย สุขจิตต์, ผู้ดูแลศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๖๗.

^๙ ยศ สันตสมบัติ, *มนุษย์กับวัฒนธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๗๙.

^{๑๐} ฐิรวุฒิ เสนาคำ, “แนวคิดคนพลัดถิ่นกับการศึกษาชาติพันธุ์”, ใน *ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์*, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๐-๒๕๑.

^{๑๑} ดำรงค์ ฐานดี, *มานุษยวิทยาเบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓.

เช่นเดียวกับชาวจังหวัดระยอง ซึ่งมีเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อครั้งเป็นพระยาตาก นำทัพทหารกล้า ๕๐๐ คน ตีฝ่าวงล้อมพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา มุ่งออกสู่หัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออก โดยผ่านเส้นทางจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี จนกระทั่งมาถึงจังหวัดระยอง ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่กรุงศรีอยุธยาแตกพอดี พระยาตากตั้งค่ายชุมพล ณ บริเวณวัดลุ่ม เป็นที่มาของคำต่อท้ายชื่อวัดลุ่มว่า “มหาชัยชุมพล” บริเวณที่ตั้งค่ายมีต้นสะตือใหญ่ เคยใช้ผูกช้างศึกประจำพระองค์ ชื่อ “พังคีร์บุญชร” พระยาตากประทับนั่งใต้ต้นสะตือ เรียกประชุมคณะกรรมการเมืองและราษฎรชาวระยอง ประกาศเจตจำนงในการกอบกู้เอกราชคืนจากพม่า บรรดาแม่ทัพที่สวามิภักดิ์ พร้อมใจกันยกให้พระยาตากเป็นผู้นำทัพแล้ว เรียกว่าพระเจ้าตากสินตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ก่อนจะบุกยึดเมืองจันทบุรีให้สวามิภักดิ์ แล้วรวมพลกรีธาทัพทางเรือกอบกู้กรุงศรีอยุธยาจากพม่า^{๑๒}

จากเรื่องเล่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวส่งผลให้ชาวเมืองระยอง และชุมชนต่าง ๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีความภูมิใจที่บรรพบุรุษได้มีส่วนร่วมในการกอบกู้ชาติและพื้นที่ของจังหวัดระยองเป็นที่พักทัพ เป็นเส้นทางเดินทัพไปสู่เมืองจันทบุรี ดังนั้น ชาวเมืองระยองจึงสร้างอัตลักษณ์เพื่อนำเสนอว่าตนเองเป็นใคร มีความสัมพันธ์กับเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อย่างไร ผ่านชื่อสถานที่ การสร้างอนุสาวรีย์หรือศาล สัญลักษณ์ต่าง ๆ และพิธีกรรม เป็นต้น ดังที่ผู้ศึกษาจะได้นำเสนอบางประเด็นเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยเริ่มจากวัดลุ่ม มหาชัยชุมพล ได้สร้างพระบรมรูปและศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สร้างครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ มูลเหตุการสร้างจากความฝันของนางทองปาน ภู่สุวรรณ ภรรยาของขุนวิฑูเวก (ฉัตร ภู่สุวรรณ) ในขณะนั้นเกิดเจ็บป่วย ซึ่งเกิดนิมิตฝันเห็นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่าพระองค์ทรงปรารถนาว่ามีความเดือดร้อนไม่มีที่ประทับ จึงได้หารือกับหลวงพ่อผลิ เจ้าอาวาสวัดลุ่ม แล้วได้สร้างศาลไม้เล็ก ๆ และหล่อพระรูปจำลองขึ้น ๑ องค์ สูงประมาณ ๗๐ เซนติเมตร ครั้งที่สองประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๓ โดยพระวินัยการกิจ เจ้าอาวาสวัดลุ่มในช่วงนั้น ได้สร้างศาลและสร้างพระบรมรูปขึ้นใหม่ และยุคปัจจุบัน โดยพระโบราณพิทักษ์ เจ้าอาวาสวัดลุ่มได้สร้างพระบรมรูปและศาลขึ้นใหม่ มีความอลังการ สวยงาม มีต้นสะตืออายุกว่า ๓๐๐ ปี อยู่ด้านหน้า ศาลแห่งนี้เป็นที่ประกอบพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของส่วนราชการ พ่อค้า และชมรมต่าง ๆ^{๑๓}

^{๑๒} ไทยโพสต์, “ตามรอยทัพพระเจ้าตากวัดลุ่มเมืองระยอง”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.thaipost.net/main/detail/76015> [๑ ธันวาคม ๒๕๖๗].

^{๑๓} เฉลียว ราชบุรี และกวี รังสิวารักษ์, ประวัติเมืองระยองเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๓๐๘ วัน ยุทธการฟื้นคืนเอกราชของประเทศสยาม สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, (จันทบุรี: สำนักศิลปวัฒนธรรมและพัฒนาชุมชน, ๒๕๖๑), หน้า ๑๘๘.

นอกจากนั้นมีการตั้งชื่อ “ถนนตากสิน” ในปี ๒๔๙๕ โดยนำชื่อของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นชื่อของถนนสำคัญของเมืองระยอง ส่วนเทศบาลนครระยองได้นำช้างพังศรีบุญธร (ช้างทรงคู่พระทัย) อยู่ได้ร่วมสือเป็นตราสัญลักษณ์ของเทศบาล ในปี ๒๕๔๒ และองค์การบริหารส่วนจังหวัดระยองได้นำชื่อของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นนามโรงเรียน “มัธยมตากสินระยอง” ในปี ๒๕๕๑ เพื่อเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชผู้ทรงกอบกู้เอกราช และเป็นที่เคารพสักการะของมวลมหาชนชาวไทย และชาวจังหวัดระยอง^{๑๔} นอกจากนั้นจังหวัดระยองได้นำชื่อของพระองค์มาเป็นชื่อของงาน “วันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และงานกาชาด จังหวัดระยอง” จัดในห้วงวันคล้ายวันปราบดาภิเษกของทุกปี เพื่อน้อมรำลึกในเกียรติคุณและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว กระตุ้นเศรษฐกิจและกระจายรายได้ให้กับท้องถิ่นต่าง ๆ ในจังหวัดระยอง

จากการที่ชาวจังหวัดระยองและชุมชนต่าง ๆ ได้ นำเรื่องราว หรือชื่อของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มาเชื่อมโยงกับพื้นที่ของตน และสร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ ตลอดจนมีพิธีกรรมที่เชื่อมโยง ทั้งนี้เพื่อน้อมรำลึกในพระมหาเกียรติคุณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีต่อชาวจังหวัดระยอง และพื้นที่ของตน นั่นถือเป็นการสร้างอัตลักษณ์เพื่ออธิบายว่าตนมีบรรพบุรุษที่เคยได้ร่วมต่อสู้ชาติ จึงมีความภูมิใจ และพื้นที่ต่าง ๆ ก็มีความสำคัญในฐานะที่พระมหากษัตริย์ไทยได้เคยประทับและเสด็จผ่านมา ส่งผลให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ด้วย อย่างเช่น กรณีของวัดลุ่ม มหาชัยชุมพล กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพราะเชื่อว่าวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ท่านประทับอยู่ที่นี้ นำไปสู่พิธีกรรมบวงสรวงที่สำคัญของชาวจังหวัดระยองในวันคล้ายวันปราบดาภิเษก ๒๘ ธันวาคม ของทุกปีตลอดมา

๓. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับบทบาทการสร้างประเพณีสร้างสรรค์

สืบเนื่องจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้รับการยกย่องในฐานะวีรบุรุษผู้กอบกู้ชาติไทย และเป็นพระมหากษัตริย์องค์สำคัญของไทย รัฐบาลไทยประกาศให้วันที่ ๒๘ ธันวาคมของทุกปี ซึ่งตรงกับวันที่พระองค์ทรงปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ เป็น “วันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” ในพื้นที่วัดลุ่มมหาชัยชุมพลนั้น นับตั้งแต่การจัดตั้งศาลและพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินขึ้นครั้งแรกในปี ๒๔๗๗ ก่อนจะมีการอัญเชิญพระบรมรูปขึ้นประดิษฐานบนศาลนั้น ได้มีการอัญเชิญแห่ไปรอบตัวเมืองระยองเพื่อให้ชาวเมืองได้สักการะและชื่นชมพระบารมีโดยได้ประดับตกแต่งริ้วขบวนอย่างสวยงาม เอิกเกริกมโหฬาร เคลื่อนขบวนไปตามถนนสายต่าง ๆ ทุกสายในตลาดเมืองระยองขณะนั้นเป็นช่วงตรุษจีนพอดี ต่อมาได้กลายเป็นงานประจำปีที่มีการฉลองสมโภชศาลพระเจ้าตากสิน ในเทศกาลวันตรุษจีนทุกปี

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๑-๑๙๔.

ตลอดมาตราบปัจจุบัน^{๑๕} จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดลุ่ม^{๑๖} ได้ให้ข้อมูลประกอบเพิ่มเติมว่า ประเพณีวันตรุษจีนที่วัดลุ่มนั้น เป็นการร่วมมือกันระหว่างตระกูลแซ่แต่ (เป็นผู้อุปถัมภ์วัดและเป็นตระกูลของสมเด็จพระเจ้าตากสิน) มาร่วมกันสร้างศาลในปี ๒๕๐๗ มีการจัดงานสมโภชในวันตรุษจีน ในส่วนของชาวจีนก็จะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินแบบพิธีจีน มีการแสดงอุปรากรจีนถวาย ส่วนทางวัดลุ่มจะเชิญคณะละครชาตรีมาเล่น มีการถวายสังฆทาน เปิดให้ผู้คนมาร่วมทำบุญ จัดในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ส่วนวันที่ ๒๘ ธันวาคม ของทุกปีนั้น เริ่มตั้งแต่ปี ๒๕๑๓-๒๕๑๔ เป็นต้นมา เจ้าอาวาส (พระโบราณพิทักษ์) ได้เชิญโรงเรียนต่าง ๆ เข้ามาวางพานพุ่ม และมีพิธีมอบทุนการศึกษาเรียกว่าทุนสมเด็จพระเจ้าตากสิน มีชาวบ้านเข้าร่วมงานซึ่งไม่เกี่ยวกับภาครัฐ พอในช่วงปี ๒๕๖๐ ทางจังหวัดได้เข้าร่วมจัดพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสิน รูปแบบของการจัดงานก็เปลี่ยนไป”

นอกจากนั้นทางจังหวัดระยองยังได้จัดงาน “วันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและงานกาชาดจังหวัดระยอง” มีการแสดงแสง สี เสียง เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ขบวนแห่ ภายในงานมีการสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นับได้ว่าเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนำไปสู่การสร้างสรรคประเพณีประดิษฐ์ ซึ่งคำว่า “ประเพณีประดิษฐ์” (Invention of tradition) คือการนำเอาเรื่องราวในอดีต ซึ่งในที่นี้หมายถึงข้อมูลประเพณีมาใช้ในบริบทของสังคมปัจจุบัน” อันถือเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่มีการหยิบยืมเอาประเพณีหรือวัฒนธรรมในอดีตมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความหมายใหม่ภายใต้เงื่อนไขของบริบทและสถานการณ์ในยุคปัจจุบัน การสร้างประเพณีที่เรียกว่า “ประเพณีประดิษฐ์” จึงไม่ใช่ประเพณีที่อยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่เนิ่นนาน แต่ทว่าเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นใหม่เมื่อไม่นานมานี้เอง หรืออาจจะมีการประยุกต์ดัดแปลง นำเอาเรื่องราวเก่าแก่โบราณทางวัฒนธรรมมาประกอบสร้างจนทำให้ผู้คนมองเห็นและเชื่อว่าเป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณ หรือมีการสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพชนก็ได้^{๑๗}

จากกรณีตัวอย่างประเพณีสร้างสรรค์หรือประเพณีประดิษฐ์เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ยกมานั้น การจัดงานในช่วงแรกจัดโดยเอกชนหรือวัดเป็นผู้จัด มีผู้มาร่วมงานหลายภาคส่วนคือบุคคลหรือคณะที่เคารพศรัทธาในวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พอหลังปี ๒๕๕๙ รูปแบบการจัดงานจะเน้นรัฐพิธี มีการวางพานพุ่ม มีการแต่งกายด้วยชุดปกติขาวตามแบบรัฐพิธี เน้นพระราชพิธีแบบมีความ

^{๑๕} เฉลียว ราชบุรี และกวี รังสิวารักษ์, ประวัติเมืองระยองเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๓๐๘ วัน ยุทธการฟื้นคืนเอกราชของประเทศไทย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, (จันทบุรี: สำนักศิลปวัฒนธรรมและพัฒนาชุมชน, ๒๕๖๑), หน้า ๑๘๙.

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระโบราณพิทักษ์, เจ้าอาวาสวัดลุ่มมหาชัยชุมพล (พระอารามหลวง), วันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๖๗.

^{๑๗} ปฐม หงษ์สุวรรณ, ประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานา, ๒๕๖๐), หน้า ๒๖.

ศักดิ์สิทธิ์ หรือระบบระเบียบแบบรัฐพิธี มีการเข้ามาจัดการสถานที่ กิจกรรม โดยบุคลากรภาครัฐ ซึ่งลดการมีส่วนร่วมของบุคคลที่เคยมาร่วมก่อนหน้านี้ นับได้ว่าการเข้ามามีส่วนร่วมของภาครัฐนั้นได้ลดทอนการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนหรือประชาชน ดังคำกล่าวของ ศิราพร ณ ถลาง^{๑๘} ซึ่งได้ศึกษาประเพณีพิธีกรรม และได้วิเคราะห์ว่าการจัดประเพณีพิธีกรรมจำนวนมากทุกวันนี้ ไม่ได้อยู่ในมือของชาวบ้านอีกต่อไปแต่จัดโดยองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ผู้เป็นประธานในพิธีกรรมแทนที่จะเป็นผู้ใหญ่ในระดับหมู่บ้าน หมอขวัญ พ่อจารย์ หรือ ปู่จารย์ ก็เป็นนายก อบต. นายก อบจ. ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือนายกรัฐมนตรี ทำให้ ประเพณีของราษฎร์กลายเป็นประเพณีของรัฐ และมีส่วนทำให้พิธีกรรมกลายเป็นการแสดง เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด

๔. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับบทบาทการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ ความรักชาติ และความสามัคคี

เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เชื่อมโยงกับจังหวัดระยอง ส่วนใหญ่จะเน้นบทบาทของพระองค์ในฐานะวีรบุรุษผู้กอบกู้ชาติ โดยทัพของพระเจ้าตากได้มาตั้งค่ายที่วัดลุ่มเพื่อพักทัพ และรวมไพร่พลตลอดจนได้ประกาศตนเป็นผู้นำที่วัดลุ่ม ก่อนที่จะนำทัพไปยังจันทบุรี เรื่องเล่าส่วนใหญ่ได้รับการผลิตซ้ำผ่านความเชื่อ พิธีกรรม กิจกรรม อนุสาวรีย์ ตลอดจนวัตถุศักดิ์สิทธิ์ และสื่อต่าง ๆ ซึ่งผู้ศึกษาขอยกตัวอย่างกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ ความรักชาติ และความสามัคคีของชาวระยอง กล่าวคือ พิธีบวงสรวงในวันปราบดาภิเษก จัดขึ้นในวันที่ ๒๘ ธันวาคม ของทุกปี และร่วมจัดที่บริเวณศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดลุ่มมหาชัยชุมพล (พระอารามหลวง) ต.ท่าประดู่ อ.เมืองระยอง หลังปี ๒๕๕๙ โดยมี ผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง เป็นประธานนำหัวหน้าส่วนราชการ และประชาชนชาวจังหวัดระยองเข้าร่วม เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณอันใหญ่หลวงของพระองค์ท่านที่มีต่อสยามประเทศ เนื่องในวันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์และกอบกู้เอกราชชาติไทย^{๑๙} และในวันเดียวกัน จังหวัดระยอง ได้จัดงาน “วันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และงานกาชาดจังหวัดระยอง” ณ สนามกีฬากลางจังหวัดระยอง ในงานประกอบด้วยการแสดง แสง สี เสียงสื่อผสมชุด “สมเด็จพระเจ้าตากสินก้องระการพระภูบาลสรรสร้างกรุงธนบุรี”^{๒๐} ส่วนโรงเรียนมัธยมตากสินระยอง

^{๑๘} ศิราพร ณ ถลาง, *ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย*, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (มหาชน), ๒๕๕๘), หน้า ๓๗๔-๓๗๕.

^{๑๙} สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดระยอง, “พิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเนื่องในวันปราบดาภิเษก ๒๕๖๔”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://rayong.prd.go.th/th/content/page/index/id/66321> [๒ ธันวาคม ๒๕๖๔].

^{๒๐} องค์การบริหารจังหวัดระยอง, “งานวันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและงานกาชาดจังหวัดระยอง ประจำปี ๒๕๖๖”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.rayong-pao.go.th/web/th/grouppage/4/detail-news/N0016735.html> [๒ ธันวาคม ๒๕๖๔].

ได้จัดพิธีถวายตัวเป็นลูกพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งจัดขึ้นในเดือนมิถุนายน ของทุกปี ณ ลานพระบรม-
ราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อให้นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ และระดับ
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ครูและบุคลากรที่เข้ามาใหม่ได้ถวายตัวเป็นลูกพระเจ้าตาก เพื่อเป็นสิริมงคล และมี
ความวิริยะอุตสาหะ มีความมานะอดทน ขยันขันแข็ง มีความตั้งใจในการเรียนการศึกษา ตลอดจน
การประกอบสัมมาอาชีพในทางสุจริต^{๒๑}

การผลิตซ้ำของพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดลุ่ม การผลิตซ้ำงานวันสมเด็จพระ
เจ้าตากสินมหาราช ตลอดจนการผลิตซ้ำพิธีถวายตัวเป็นลูกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้น แม้จะ
มีวัตถุประสงค์ของกิจกรรมที่แตกต่างกันแต่นัยยะทางความหมายนั้น คือการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์
ความรักชาติ และความสามัคคีให้เกิดขึ้นแก่ชาวระยองเพราะผู้ร่วมงานได้รับการผลิตซ้ำเรื่องเล่าเกียรติคุณ
ความดีของพระองค์ผ่านพิธีราชสดุดีในพิธีบวงสรวง ผ่านการแสดงแสงสีเสียง ตลอดจนการผลิตซ้ำ
ผ่านพิธีกรรมการถวายต่อพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ล้วนแต่ส่งผลให้
ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเกิดสำนึก ความภูมิใจที่ได้อยู่ภายใต้ผืนแผ่นดินไทย เกิดความรักชาติ ห่วงแหน และภูมิใจ
ที่ตนได้เป็นลูก “พ่อตาก” และการเข้าร่วมพิธีกรรมนั้น เกิดความพร้อมเพรียงของประชาชน พ่อค้า องค์กร
และข้าราชการทุกหมู่เหล่า ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันภายใต้พิธีกรรม
เดียวกัน ดังข้อความที่ว่าพิธีกรรมเป็นโอกาสที่สำนึกทางสังคมบางอย่างจะถูกผลิตซ้ำ ถูกตอกย้ำในจิตสำนึก
ของสมาชิกที่เข้าร่วม การที่อุดมการณ์ร่วมถูกผลิตซ้ำทรงพลังได้นี้ ก็เพราะพิธีกรรมเป็นภาษาที่เน้นการใช้
ความรู้สึกเป็นสื่อถ่ายทอดสำนึกที่เป็นเนื้อหา ความรู้สึกแบบต่าง ๆ จะถูกสร้างผ่านสัญลักษณ์หลายชนิด
เช่น ดนตรี การสวด กลิ่นธูป ควันเทียน การจัดแสงเงาในโบสถ์ และการใช้สื่อที่เป็นสิ่งของ^{๒๒} ดังนั้น
เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ผ่านการผลิตซ้ำในพิธีกรรมบวงสรวง และการถวายตนเป็นลูก
ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังนั้น มีบทบาทต่อการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ ความรักชาติ และความ
สามัคคี

๕. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์

เป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายในจังหวัดระยองว่าชาติกำเนิดของพระยาตากที่ว่า พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวออกพระนามสมเด็จพระเจ้าตากสิน ซึ่งเป็นที่เรียกขานกันในหมู่ชาวจีนตรงกับเสียง
ภาษาไทยว่า “แต้สินตาก” จึงสรุปได้ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทรงใช้แซ่นี้ และพระนามเดิมนั้นหลักฐาน
ส่วนใหญ่ก็ออกพระนามตรงกันว่าสิน เชื่อว่า มีคนจีนจำนวนนับพันได้เข้าเป็นทหารในบังคับบัญชาของ

^{๒๑} โรงเรียนมัธยมตากสินระยอง, “พิธีถวายตัวเป็นลูกพระเจ้าตากสินมหาราช ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๗”,
[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/MTRSOOfficial> [๕ ธันวาคม ๒๕๖๗].

^{๒๒} คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, แนวคิดพื้นฐาน
ทางสังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (เชียงใหม่: โคเรียน มีเดียทิม, ๒๕๕๓), หน้า ๘๖.

พระยากำแพงเพชร (คือพระเจ้าตากสิน) ต่อสู้กับพม่าอย่างทรหด เมื่อสู้ไม่ไหวพระยากำแพงเพชร ก็นำทหารไทยจีนแหวกวงล้อมของข้าศึกออกไปตั้งตัวเพื่อสู้ชาติพม่าไปถึงเมืองระยอง บรรดาไทยจีนซึ่งคุมกำลังกันอยู่ตามบ้านตามป่ารู้ข่าวก็พากันเข้ามาสวามิภักดิ์ ขอร่วมกำลังในการสู้ชาติด้วย นี้อย่อมเป็นประจักษ์พยานว่าถ้าหากไม่ใช่พระยากำแพงเพชร หรือพระเจ้าตากสินแล้ว คงจะไม่สามารถรวมกำลังไทยจีนได้อย่างนี้แน่นอน^{๒๓} และจากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า ชาวยะยองเชื่อว่าแซ่แต่เป็นตระกูลของสมเด็จพระเจ้าตากสิน และแซ่แต่เป็นผู้ให้การสนับสนุน (ผู้อุปถัมภ์) วัดลุ่ม ดังนั้น ในช่วงปี ๒๕๐๗ ชาวจีนโดยตระกูลแซ่ได้ร่วมจัดงานวันตรุษจีน และกลายเป็นประเพณีตรุษจีนในวัดลุ่มสืบต่อมา ดังที่เจ้าอาวาสได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ประเพณีวันตรุษจีนที่วัดลุ่มนั้น เป็นการร่วมมือกันระหว่างตระกูลแซ่แต่ (เป็นผู้อุปถัมภ์วัดและเป็นตระกูลของสมเด็จพระเจ้าตากสิน) มาร่วมกันสร้างศาลในปี ๒๕๐๗ มีการจัดงานสมโภชในวันตรุษจีน ในส่วนของชาวจีนก็จะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินแบบพิธีจีน มีการแสดงอุปรากรจีนถวาย”^{๒๔} สอดคล้องกับข้อความที่ว่า “ก่อนจะมีการอัญเชิญพระบรมรูปขึ้นประดิษฐานบนศาลนั้น ได้มีการอัญเชิญให้ไปรอบตัวเมืองระยองเพื่อให้ชาวเมืองได้สักการะและชื่นชมพระบารมีโดยได้ประดับตกแต่งริ้วขบวนอย่างสวยงาม เอ็กเกริก มโหฬาร เคลื่อนขบวนไปตามถนนสายต่าง ๆ ทุกสายในตลาดเมืองระยอง ขณะนั้นเป็นช่วงตรุษจีนพอดี ต่อมาได้กลายเป็นงานประจำปีที่มีมีการฉลองสมโภชศาลพระเจ้าตากสินในเทศกาลวันตรุษจีนทุกปีตลอดมาตราบปัจจุบัน”^{๒๕}

การจัดงานวันตรุษจีนที่วัดลุ่มจัดขึ้นประมาณเดือนกุมภาพันธ์โดยกลุ่มตระกูลแซ่ (มูลนิธิพรกุล) และวัดลุ่มฯ ได้ร่วมกันจัดงานขึ้น ในงานมีพิธีกรรมที่เป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาคือเปิดให้ญาติโยมเข้ามาทำบุญ มาขอพรจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และพิธีกรรมแบบชาวจีน เช่น การแห่สิงโต การแห่ธูปยักษ์ การแสดงอุปรากรจีน การเลี้ยงโต๊ะจีน เรียกได้ว่า “เป็นงานตรุษจีนประจำวัดลุ่ม” ซึ่งการจัดงานวันตรุษจีนของตระกูลแซ่ที่วัดลุ่มนี้ อธิบายได้ว่าชาวจีนกลุ่มหนึ่งในจังหวัดระยอง เชื่อว่าสืบเชื้อสายจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังนั้นจึงมีการไหว้วิญญาณบรรพบุรุษซึ่งก็คือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช การที่ตระกูลแซ่เข้ามาร่วมจัดงานที่วัดลุ่มนั้นเพราะเชื่อว่าศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นที่สถิตของดวงวิญญาณของบรรพบุรุษหรือมีสถานะเป็นศาลเจ้าเงินนั่นเอง นับได้ว่าการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์จีนของสมเด็จพระเจ้าตากสินผ่านพิธีกรรมตรุษจีนนี้ได้สร้างความภูมิใจให้

^{๒๓} “พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://3king.lib.kmutt.ac.th/KingTarksinCD/chapter1/page15.html> [๑ ธันวาคม ๒๕๖๗].

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระโบราณพิทักษ์, เจ้าอาวาสวัดลุ่มมหาชัยชุมพล (พระอารามหลวง), วันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๖๗.

^{๒๕} เฉลียว ราชบุรี และกวี รังสิวรารักษ์, ประวัติเมืองระยองเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๓๐๘ วันยุทธการฟื้นคืนเอกราชของประเทศสยาม สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, (จันทบุรี: สำนักศิลปวัฒนธรรมและพัฒนาชุมชน, ๒๕๖๑), หน้า ๑๘๘.

แก่ชาวจีนที่มีบรรพบุรุษเป็นกษัตริย์ผู้มีความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว เป็นวีรบุรุษผู้กอบกู้ชาติ และเป็นกลไกการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ให้เกิดขึ้นแก่ชาวจีน การให้วิญญูณบรรพบุรุษเชื่อว่านำพาไปสู่ความสำเร็จและความเจริญรุ่งเรืองของชาติพันธุ์จีนในจังหวัดระยองสืบไป

๖. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับบทบาทการสร้างแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้

ผลของการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในจังหวัดระยองด้วยรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการผลิตซ้ำเรื่องเล่าในกระแสประวัติศาสตร์เพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ และเรื่องเล่าในท้องถิ่นที่เน้นย้ำถึงคุณค่าดีลัทธิ ผ่านสื่อที่หลากหลาย ประกอบกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำให้เกิดการไหลบ่าของวัฒนธรรมผู้คน และสินค้า ตลอดจนนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และความผันผวนทางเศรษฐกิจทำให้ผู้คนในสังคมได้แสวงหาเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ ดังนั้น ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดลุ่มจึงเป็นที่นิยมของผู้คนที่เข้ามาท่องเที่ยวเพื่อขอพร และเรียนรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของวีรบุรุษผู้กอบกู้ชาติไทย และ กระแสของผู้คนที่เข้ามาท่องเที่ยวสักการะศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดลุ่มฯ ได้รับความนิยมนอย่างมาก ในช่วงปี ๒๕๔๑ เป็นต้นมา หลังจากการบูรณปฏิสังขรณ์ศาลที่ประดิษฐานพระพุทธรูปครั้งที่ ๓ ให้สวยงาม พร้อมกับได้มีการหล่อพระบรมรูปขึ้นใหม่อีกองค์หนึ่งในลักษณะประทับนั่งบนบัลลังก์ประกอบกับในช่วงปี ๒๕๔๔ กระแสของภาพยนตร์สุริโยทัย ได้รับความนิยมนอย่างมาก และภาพยนตร์เรื่องสมเด็จพระนเรศวร (๒๕๕๐) ส่งผลให้ผู้คนสนใจเรื่องราวของวีรบุรุษทางประวัติศาสตร์ ดังคำให้สัมภาษณ์ของ สุขชัย สุจิตต์^{๒๖} ที่ว่า ผู้คนเข้ามาสักการะจำนวนมาก ช่วงภาพยนตร์พระสุริโยทัย และสมเด็จพระนเรศวร ออกฉาย จึงเกิดกระแส ประกอบการจัดการท่องเที่ยวของ ททท. ซึ่งได้เข้ามาตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ มีการปรับปรุงพระบรมรูปเป็นลงรักปิดทองให้ประชาชนบูชาเป็นที่พึงทางใจ โดย ททท. สำนักงานระยอง ได้จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภท “อะเมซิ่งสถานศักดิ์สิทธิ์” เที่ยวได้ตลอดทั้งปี” ทุกครั้งที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินทางวัดจะจัดทำเหรียญพระเจ้าตากสินวัดลุ่มมหาชัยชุมพล ไว้ให้ผู้ศรัทธาบูชาเพื่อเป็นเครื่องรางของขลังเพื่อความเป็นสิริมงคล และมีผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เช่น เสื้อยืด ภาพสมเด็จพระเจ้าตากสิน ยันต์กันภัย จำหน่ายอีกด้วย

เรื่องเล่าท้องถิ่นเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้รับการผลิตซ้ำอย่างหลากหลาย โดยเฉพาะคุณค่าดีลัทธิ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ส่งผลให้พื้นที่อื่น ๆ ที่ถูกอ้างในเรื่องเล่าได้พัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวและเป็นแหล่งเรียนรู้ดังเช่น วัดธงหงส์ ต.กะเฉด อ.เมือง จ.ระยอง ได้มีการสร้างพระยอดธงตากสิน รุ่งสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ เพื่อให้เข้าบูชาวัดอุดมคลองระดมทุนจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นต้น

^{๒๖} สัมภาษณ์ สุขชัย สุจิตต์, ผู้ดูแลศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๖๗.

นับได้ว่าเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะวีรกษัตริย์ผู้กอบกู้ชาติ ได้รับการยกสถานะ กลายเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนนิยมกราบไหว้บูชาและบนบานขอพรในพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดระยอง จนอาจารย์ มนัสกวี ขางประยูร “กล่าวถึงความเชื่อที่เล่าขานต่อกันมาว่า หากใครได้สักการะบูชา “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” ท่านจะช่วย ขจัดอริ ชนะศัตรู ปลดหนี้ปลดสิน ค้าขายร่ำรวย การงานเจริญรุ่งเรือง การเรียนประสบความสำเร็จ เพราะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเหมือนสมเด็จพระสยามเทวาริราชเจ้าที่คอยปกป้องรักษาแผ่นดินไทยให้มีความเจริญรุ่งเรืองไพบูลย์และมีชัยชนะเหนืออริราชศัตรูทั้งหลาย”^{๒๗} จากกระแสเรื่องเล่าความศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และการผลิตซ้ำเรื่องเล่าท้องถิ่นโดยไม่ได้สนใจข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ส่งผลให้จังหวัดระยอง นำโดยผู้ว่าราชการจังหวัด (นายสมศักดิ์ สุวรรณสุจริต) และหลายภาคส่วนระดมทุนสร้าง “อุทยานการเรียนรู้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จังหวัดระยอง” จัดสร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร เนื่องในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๙๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๖๐ และในโอกาสครบ ๒๕๐ ปีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทย โดยมีแนวคิดการนำเสนอความรู้ที่ผ่านการศึกษาวิจัยเอกสารตำราประวัติศาสตร์ของนักวิชาการ และเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์และน่าเชื่อถือที่สุด

นับว่าเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เป็นกระแสหลัก และเรื่องเล่าท้องถิ่นได้รับการผลิตซ้ำ แต่ผู้คนส่วนใหญ่ให้ความสนใจกับเรื่องเล่าท้องถิ่นมากกว่า เพราะมีความเชื่อมโยงกับสถานที่ความศักดิ์สิทธิ์ ทั้งนี้เป็นเพราะกระแสโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว เทคโนโลยีข่าวสาร และสังคมทุนนิยมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ส่งผลให้เรื่องเล่าท้องถิ่นที่เชื่อมโยงความศักดิ์สิทธิ์ได้รับความนิยมตอบสนองความต้องการของผู้คนตามบริบทของยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

บทสรุป

เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ชาติ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีบทบาทต่อชาวจังหวัดระยอง ๖ ประการคือ (๑) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ (๒) ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ชุมชนและจังหวัดระยอง (๓) เกิดการสร้างสรรค์ประเพณีอันดีงาม (๔) สร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ ความรักชาติ และความสามัคคี (๕) สร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ท้องถิ่น และ (๖) สร้างแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ นับได้ว่าเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในด้านประวัติตำนาน ประเพณี และพิธีกรรม ล้วนแต่มีบทบาทต่อชาวระยอง ส่งผลให้ชาวระยองมีความภาคภูมิใจ รักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

^{๒๗} สุภารัตน์ ศรีปานะ, “บูชาพระเจ้าตากสินอย่างไรให้ปลดหนี้และสำเร็จ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.bangkokbiznews.com/lifestyle/horo/1045046> [๕ ธันวาคม ๒๕๖๓].

ข้อเสนอแนะ

ควรนำข้อมูลเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในกระแสหลักและกระแสท้องถิ่น จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ให้แก่เยาวชนท้องถิ่นจังหวัดระยอง ควบคู่กับการจัดกิจกรรมเรียนรู้ภาคสนามแหล่งเรียนรู้ในจังหวัดระยอง

บรรณานุกรม

- คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **แนวคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. เชียงใหม่: โคชยัน มีเดียทิม, ๒๕๕๓.
- เจสสิยา ราชบุรี และกวี รังสิวรารักษ์. **ประวัติเมืองระยองเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๓๐๘ วัน ยุทธการฟื้นคืนเอกราชของประเทศสยาม สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช**. จันทบุรี: สำนักศิลปวัฒนธรรมและพัฒนาชุมชน, ๒๕๖๑.
- จิรัฐดี เสนาคำ. “แนวคิดคนพลัดถิ่นกับการศึกษาชาติพันธุ์”. ใน **ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๔๗.
- ณศิศา คงทวี. “บทบาทของเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่มีต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน กรณีศึกษา ‘พระเจ้าตากวัดเขาขุนพนม’ ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาภาษาไทย และภาษาไทยประยุกต์: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๖๒.
- ดำรงค์ ฐานดี. **มานุษยวิทยาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖.
- ธวัช ปุณโณทก. **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. “สงครามอนุสาวรีย์กับรัฐไทย” ใน **ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก**. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๗.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. **ประเพณีประติษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานา, ๒๕๖๐.
- ยศ สันตสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖.
- วรรณะ หนูหมื่น. **หลากมิตววรรณคดีศึกษากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- ศิราพร ณ ถลาง. **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนานนิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

_____ . ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (มหาชน), ๒๕๕๘.

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. การวิเคราะห์บทบาทที่เป็นแบบฉบับสากลของตัวเอกในวรรณกรรมเรื่องเล่าพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.

สัมภาษณ์ พระโบราณพิทักษ์, เจ้าอาวาสวัดลุ่มมหาชัยชุมพล (พระอารามหลวง), วันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ เอกชัย สุขจิตต์, ผู้ดูแลศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๖๗.

ไทยโพสต์. “ตามรอยทัพพระเจ้าตากวัดลุ่มเมืองระยอง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.thaipost.net/main/detail/76015> [๑ ธันวาคม ๒๕๖๗].

“พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://3king.lib.kmutt.ac.th/KingTarksinCD/chapter1/page15.html> [๑ ธันวาคม ๒๕๖๗].

โรงเรียนมัธยมตากสินระยอง. “พิธีถวายตัวเป็นลูกพระเจ้าตากสินมหาราช ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๗”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/MTRSOOfficial> [๕ ธันวาคม ๒๕๖๗].

สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดระยอง. “พิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเนื่องในวันปราบดาภิเษก ๒๕๖๔”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://rayong.prd.go.th/th/content/page/index/id/66321> [๒ ธันวาคม ๒๕๖๗].

สุภารัตน์ ศรีปานะ. “บูชาพระเจ้าตากสินอย่างไรให้ปลอดภัยและสำเร็จ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.bangkokbiznews.com/lifestyle/horo/1045046> [๕ ธันวาคม ๒๕๖๗].